

CİSR-İ MUSTAFA PAŞA

lim erkek nüfus bulunmaktaydı ki bu da kadınlarla birlikte yaklaşık 4500 civarında bir nüfus yapmaktadır. Kasaba 1829 ve 1876 yıllarında Rus orduları tarafından işgal edildi. Doğu Rumeli vilâyeti kurulunca, daha sonra da vilâyetin Bulgarlar'ca işgali üzerine sınırda bulunması dolayısıyla önemi arttı. *Kāmûsü'l-a'lâm*'da belirtildiğine göre bu sırada kasabada 8000 kadar nüfus, biri büyük birkaç cami, hükümet konağı ile kışla, bir de askerî hastahane yer almaktaydı. Ayrıca müslümanlar için bir rüşdiye, iki ibtidâî ile bir Rum, beş Bulgar, bir yahudi mektebi mevcuttu. Çirmen, Lefke ve Selbükten nahiyelerinden teşekkül eden kazada ise mevcut elli iki köyle birlikte toplam 27.138 nüfus vardı. Bunlardan 9715'i müslüman-Türk, 12.716'sı Bulgar, 4150'si Rum, 425'i yahudi ve 132'si de Ermeni idi. Kasaba Balkan savaşlarından sonra da önemini korudu. Bu savaşlarda Bulgar işgaline uğradığı esnada kasaba ve çevre köylerinde 5154 ev, 650 dükkân, otuz iki cami, yirmi bir kilise, bir havra, kırk beş okul, bir medrese, iki türbe, iki manastır bulunuyordu. Kazada en çok tahıl, burçak, fasulye, nohut, mercimek, bakla, tütün ve pamuk üretimi yapılmaktaydı. Bağ ve bahçe ziraatı da önemli bir gelir kaynağıydı. 1915'te Bulgaristan Krallığı'nın Alman ittifakına katılması için Almanya'nın baskısıyla yapılan bir sınır düzeltmesinde Bulgaristan'a terkedilen kasaba, bugün de transit yolu üzerinde ticaret merkezi olma durumunu korumaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 370, s. 326; nr. 651, s. 115-116; O. C. Busbecq, *Türk Mektupları* (trc. Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1939, s. 37; H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1987, s. 43; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 422; *Sicill-i Osmânî*, IV, 372; *Kāmûsü'l-a'lâm*, VI, 4309; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), s. 211, 526, 689; Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, Ankara 1943, s. 38; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 515-516; a.m.f., *Rumeli'de Yürükler*, s. 56, 59; Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzül Teşkilatı ve Yol Sistemi* (doçentlik tezi, 1982), İÜ Ed. Fak. Ktp., TE, nr. 32; a.m.f., "XIV. Yüzyılda Sosyal Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *TTK Belleten*, LIII/207-208 (1989), s. 643, 670; L. İnciciyan — H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi'nin Tarih ve Coğrafyası", *GDAAD*, sy. 4-5 (1976), s. 134; TA, XXIV, 504.

YUSUF HALAÇOĞLU

CİVÂR

(الجوار)

Câhiliye devrinde ve İslâmî dönemde Araplar arasında yaygın olan bir himaye müessesesi.

Civâr sözlükte "komşuluk" anlamındadır. "Komşu" demek olan câr kelimesi hem haksızlığa uğrayan kimseyi koruyanı, hem de ona sığınan şahsı ifade eder. Kur'ân-ı Kerim'de, müşrikleri, "Ben sizin yardımcınızım" (وانى جار لكم) diyerek (el-Enfâl 8/48) Bedir Gazvesi'ne teşvik eden şeytanın yardım vaadi câr kelimesiyle anlatılmıştır. Aynı kökten gelen icâre ve mücâvere de "himaye ve komşuluk" anlamlarına gelmektedir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de kendisinin her şeyi koruyup kolladığını, fakat zâtının himayeye muhtaç olmadığını ifade etmektedir (bk. el-Mü'minûn 23/88). Ayrıca civâr ve mücâvere kelimeleri "mescidde itikâfa girmek" mânasına da gelmektedir. Nitekim bazı hadislerde Hz. Peygamber'in Mekke'de iken Hira'da, Medine'de ise mescidde itikâfı bu lafızlarla rivayet edilmiştir (msl. bk. Buhârî, "İ'tikâf", 2; Müslim, "İmân", 257, "Şıyâm", 213). Daha sonraki dönemlerde Mekke veya Medine'ye gidip yerleşen müslümanlar için mücâvir tabiri kullanılmıştır.

Civâr kelimesi tarihî bir terim olarak Câhiliye devrinde ve İslâm'ın ilk dönemlerinde son derece yaygın olan eman* ve himaye müessesesini ifade etmektedir. Birini himaye etme işini hem fertler hem de aile, aşiret ve kabileler üstlenebildiği için civârı ferdî ve içtimaî olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür. Gerek himaye isteyen (müstecir) ve bu isteği kabul edilerek himaye altına alınan kimsenin (câr), gerekse himaye eden şahsın (mücir) uyacağı bazı esaslar mevcuttu.

Bir bölgede herhangi bir haksızlığa ve zarara uğramaktan endişe eden kişi veya zümreler, muhtemel haksızlığı önleyebilecek güçte olanlardan kendilerini himaye etmelerini isterlerdi. Gerek himaye isteği gerekse bunun kabulü, insanların bir araya geldiği hac ve benzeri toplantılarda taraflarca açıkça ifade edilir, himayenin kalkması da aynı şekilde alenî olurdu. Habeşistan'a hicret eden müslümanlar, Kureys'in İslâmiyet'i kabul ettiği şâyiası üzerine Mekke'ye geri döndüklerinde haberin asılsız olduğunu öğrenmişler ve eski dostları arasından bulunan bazı müşriklerin himayesi-

ne sığınmak zorunda kalmışlardı. Osman b. Maz'ûn Kureys'in ileri gelenlerinden Velid b. Mugîre'nin himayesine girmiş, fakat bir müşrik tarafından korunmanın ıstırabını hissedince bu himayenin kalkmasını arzu etmiş, Velid b. Mugîre ile Kâbe'ye giderek civârın son bulunduğunu karşılıklı ilân etmişlerdi. Birini himayesine alan şahsın onu her türlü kötülükten koruması ve bu uğurda her türlü tehlikeyi göze alması bir şeref meselesi sayılırdı. Bu konuda gösterilecek herhangi bir ihmâl, verilen söze ihanet sayıldıktan başka himaye sözü verenin şahsı, ailesi ve kabilesi için bir utanç, tenkit ve tahkir vesilesi kabul edilirdi. Dolayısıyla Araplar himaye sözü verdikleri şahsı korumak için gerekirse canlarını feda etmekten çekinmezlerdi. Nitekim Arap tarihinde civâr sebebiyle çıkmış kabileler arası savaşlar vardır. Taraflar arasında civârın iyice benimsendiği ve kökleştiği durumlarda onun kan bağı derecesinde, hatta daha ileri tutulduğu ve himaye edilen şahsın nesebe dahil edildiği de olmuştur. Şahısların dışında mukaddes yerler de meselâ Kâbe ve çevresi emin bölge sayılmıştır. Kendisinden himaye istenilecek kişi evinde bulunmadığı zaman onun evine girip sığınmak, evinin gölgesinde oturmak veya himaye sözü veren kişinin elbisesini giymek, hatta elbisesinden bir parçayı taşımak da himaye alâmeti olarak kabul edilmiştir. Topluluk karşısında ilân edilmese bile bir evde misafir olan kimse üç gün süreyle himaye altında sayılırdı. İlân edilen himayelerde bazan koruma süresi sınırlandırılır, bazan da himayenin kimlere karşı olduğu belirtilirdi. Bu durumda koruma süresi bittikten sonra veya himaye ilânında belirtilen zümreler dışında bir yerden gelen zarar ve haksızlıktan himaye eden kimse sorumlu tutulmazdı.

Civâr müessesesi İslâmî dönemde de varlığını sürdürdü. Kur'ân-ı Kerim'deki, "Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse Allah'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona eman ver" (et-Tevbe 9/6) meâlindeki âyet bu hususu ifade etmektedir. Bir müslüman bir müşriği himaye edebileceği gibi onlardan birinin himayesine de girebilir. Hz. Peygamber'in uygulamaları da bu mahiyettedir. Meselâ onun Tâif dönüşü müşriklerin ileri gelenlerinden ve akrabalarından olan Mut'im b. Adî'nin himayesinde Mekke'ye girişi, çevre kabilelere İslâm'ı tebliğ ederken onların himayesine sığınma isteği, Bi'rîmaüne faciasından önce Âmir

CİVANMERT

(bk. FÛTÛVVET).

b. Sa'saa kabilesi reisi Ebû Berâ'nın kendi kabilesine karşı İslâm davetçilerini koruyacağını taahhüt etmesi tamamıyla İslâm tebliğiyle ilgilidir. Âyet ve Hz. Peygamber'in uygulaması göstermiştir ki dinin ve müslümanların lehine olduğu sürece köle bile olsa bir müslüman bir gayri müslimin himayesine girebilir, aynı zamanda İslâm'ı öğrenip gerçekleri düşünme fırsatı vermek için bir gayri müslimi himayesi altına da alabilir (ayrıca bk. EMAN; HİMAYE; KOMŞU).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, "cvr" md.; *Lisânü'l-Ârab*, "cvr" md.; *Tâcü'l-Ârâs*, III, 112-113; Buhârî, "Leyletü'l-kadr", 3, "Hayız", 2, "İ'tikâf", 2; Müslim, "İmân", 257, "Şiyâm", 213, "Hayız", 8; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 347-348; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, III, 598-599; İbn Kesir, *el-Bidâye*, III, 94-95, 143-146; Mehmed Zihni Efendi, *el-Muktedab ft kavâidü'n-nahu*, İstanbul 1303, s. 290-291; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 360-365; Vefâ Fehmî es-Sindiyûnî, *Şu'arâ'ü şadri'l-İslâm ve temessülühüm lil-kıyemil-ictimâ'iyye* [baskı yeri yok], 1983 (Dârü'l-Ülüm), s. 28-32, 53-56; J. Lecerf, "Dijwâr", *El²* (Fr.), II, 572-573; W. Montgomery Watt, "Idjâra", *a.e.*, III, 1043.

AHMET ÖNKAL

CİVEN

(جیون)

Ahmed b. Ebî Saîd b.
Abdillâh (Ubeydillâh) el-Leknevî
(ö. 1130/1718)

Hindistanlı Hanefî fakihî,
müfessir ve mutasavvıf.

1047'de (1638) Hindistan'da Leknev civarındaki Emeytî'de doğdu. Bu sebeple Leknevî, ailesi aslen Mekkelî olduğu için Mekki, Sâlih peygamberin soyundan geldiği rivayetinden dolayı da Sâlihî nisbeleriyle anılır. Şeyh Civen ve Molla Civen diye meşhurdur. Yedi yaşında iken hâfız oldu. Önce Muhammed Sâdik es-Siterkihi'nin, daha sonra Molla Lutfullah el-Kürâ-Cihanâbâdî'nin derslerine devam ederek yirmi iki yaşında tahsilini tamamladı. Hocası vasiyetiyle Çiştîyye tarikatına girdi. Kırk yaşına kadar Emeytî'de müderrislik yaptı. 1087'de (1676) önce Ecmîr'e, daha sonra Delhi'ye giderek öğretim ve irşad faaliyetlerine devam etti. 1691 yılında hac için gittiği Mekte ve Medine'de beş yıl kadar kaldıktan sonra tekrar Hindistan'a döndü. Dekken bölgesinde altı yıl Evrengzîb'in hizmetinde bulundu. 1700'de ikinci hac yolculuğuna çıktı ve bir süre kalıp ders okuttuktan sonra Emeytî'ye döndü (1704). Burada Şeyh Yâsîn b. Abdürrezzâk el-

Kâdirî tarafından kendisine hırka giydirilen Civen, iki yıl sonra geniş bir mürid topluluğu ile Delhi'ye geldi. Dekken bölgesinden gelen Şah Âlem'i (I. Bahadır Şah) Ecmîr'de karşılayarak onunla birlikte Lahor'a gitti (1119/1707). Şah Âlem ölünce tekrar Delhi'ye döndü ve ders vermeye devam etti, Emeytî'de bir medrese kurdu. Şeyh Civen 9 Zilkade 1130 (4 Ekim 1718) tarihinde Delhi'de vefat etti ve naaşı önce Mîr Muhammed Şefî ed-Dihlevî'nin zâviyesine, kısa bir süre sonra da Emeytî'ye nakledilerek kendi medresesine defnedildi.

Güçlü bir hâfızaya sahip olan Civen zühd ve takvâ sahibi bir âlimdi. Bundan dolayı Sultan Evrengzîb ve oğlu Şah Âlem'in saygısını kazanmış ve onlara hocalık yapmıştır.

Eserleri. 1. *et-Tefsîrâtü'l-Ahmediyye fi beyâni'l-âyâtî's-şer'îyye ma'a ta'rifâtü'l-mesâ'il-i-fıkhiyye*. Ahkâm âyetlerini tefsir ettiği bu Farsça eserini henüz on altı yaşında iken yazmaya başlayarak beş yılda bitirmiş (1069/1658-59), tahsil hayatını tamamladıktan sonra tekrar gözden geçirip tashih etmiştir (1075/1664-65). Eser birkaç defa basılmıştır (Kalküta 1263; Hindistan 1300; Kazan 1904; Bombay 1327). 2. *Nûrül-envâr fi şerhi'l-Menâr*. Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) fıkah usulüne dair *Menârü'l-envâr* adlı eserinin şerhidir. Eserini Medîne'de ikameti sırasında *Menârü'l-envâr*'ı okuttuğu öğrencilerinin isteği üzerine iki ay içinde yazmıştır (1693). Diğer bazı hâşiyeleri yanında Muhammed Abdülhalim el-Leknevî de esere *Şamerü'l-aşmâr* adlı bir hâşiye yazmış, Vahîdüddin b. Mesîhüzzamân *İşrâku'l-ebşâr fi tahrici ehadîsi Nûri'l-envâr* adlı eserinde (Bombay 1288) hadislerini tahrir etmiştir. *Nûrül-envâr* birçok defa basılmıştır (Kalküta 1818, 1819; Delhi 1253; Leknev 1266, 1279, 1295 [*Şamerü'l-aşmâr* ve diğer bazı eserlerle birlikte]; Hindistan 1293 [adı geçen hâşiyeyle]; Kanpür 1299; Bulak 1316-1317 [I-II, Nesefî'nin *Keşfü'l-esrâr*'ı ve adı geçen hâşiye ile]; Beyrut 1406/1986 [*Keşfü'l-esrâr* ile]). 3. *eş-Şemsü'l-bâziğa* (Leknev 1280, 1288). Molla Mahmûd b. Muhammed el-Fârûkî'nin (ö. 1062/1652) *el-Hikmetü'l-bâliğa*'sının şerhidir.

Kaynaklarda ayrıca *es-Sevânih*, *Menâkıbü'l-evliyâ*, *Âdâbü Ahmedi*, *es-Su'âlâtü'l-Ahmediyye fi reddi'l-me-lâhide* adlı eserleri zikredilen Molla Civen, 25.000 beyitlik bir mesnevi, 5000 beyitlik bir divan ve "kaside-i bürde" tar-

zında 220 beyitlik bir kaside yazdığını söyler (bk. Abdülhay el-Hasenî, VI, 21).

BİBLİYOGRAFYA :

Civen Ahmed, *Nûrül-envâr* (Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Keşfü'l-esrâr* içinde), Beyrut 1406/1986, I, 4, 5; II, 589, 591; Serkis, *Mu'cem*, II, 1164-1165, 1704, 1853, 1963-1964; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâir*, VI, 19-21; Brockelmann, *GAL*, II, 251, 554; *Suppl.*, II, 264, 612, 621; *İzâhu'l-meknûn*, I, 87, 301; II, 554; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 170; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, I, 233; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 711-712; Siddık Hasan Han, *Ebcedü'l-ülüm*, Dimaşk 1978, III, 235; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 39; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 108-109; Zübeyd Ahmed, *el-Âdâbü'l-Ârabiyye*, I, 65-66, 106-107; II, 279, 318-319; *el-Kâ-mûsû'l-İslâmî*, IV, 201; M. Hidayet Husayn, "Civen", *IA*, III, 199; A. S. Bazmee Ansari, "Djivan", *El²* (İng.), II, 558; a.m.f., "Civen", *UDMI*, VII, 605-606.

ORHAN ÇEKER

CİZÂN

(جيزان)

Suudi Arabistan'ın
Kızıldeniz kıyısında bir liman şehri.

Şehrin içinde bulunduğu mukâtaa (idarî bölge) ile yakınındaki bir vadinin de taşıdığı Cizân adı, Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadiste olduğu gibi (Yahyâ b. Âdem, s. 81) ilk devir coğrafya kitaplarında sadece vadi adı olarak ve Câzân şeklinde geçer; Yâkût'un bildirdiğine göre bu vadi Yemenliler'in hac yolu üzerindedir. İslâmiyet'in ilk devirlerinde bölgede yaşayan en önemli kabileler Hakem b. Sa'd el-Aşîre ile Benî Abdülced idi. Cizân X. yüzyılın sonlarında Asr (As-sâr) şehrinin yöneticisi Süleyman b. Taraf el-Hakemî'ye nisbetle Mihlâfûs-Süleymânî adıyla da anılmıştır.

Bugün Asîr bölgesinin güneyinde kalan ve Tihâme-i Asîr olarak da bilinen Cizân arazisi Suudi Arabistan ile Yemen arasında sınır teşkil eder. Mukâtaanın toprakları batıda 4 kilometrelik sahil şeridi ve doğuda otuz kadar vadi ağzının açıldığı, içinde yer yer bataklıklar bulunan humuslu alçak bölge ile kuzeyde Sevvat dağlarının yer aldığı yüksek bölgeden oluşmaktadır. Kıyıya 50 km. mesafede el-Kahr, Hanîb, er-Reys, Benî Mâlik ve Feyfâ dağları yer alır. Yüksek kesimlerde teraslandırma usulü ile sebze, meyve, tahıl ziraatı ve Hicaz bölgesinin kesimlik hayvan ihtiyacını karşılayacak düzeyde de hayvancılık yapılmaktadır. Bölgedeki tarım faaliyeti 1961 yılında inşa edilen ve Suudi Arabistan'ın tek barajı olan Vâdiicâzân Barajı ile ona bağlı